

Referințe bibliografice

1. Aristotel. *Politica*. București: Editura PAIDEIA, 2001, 299 p.
2. Arseni A., Ivanov V., Suholțco L. *Dreptul constituțional comparat*. Chișinău: USM, 2003, 285 p.
3. Boc Emil. *Instituții politice și proceduri constituționale în România*. <http://studentladrept.blogspot.com/2009/02/emil-boc-institutii-politice-si.html>.
4. Cârnaț T. *Drept constituțional*. Chișinău: Print-Caro, 2010, 513 p.
5. *Codul bunelor practici în materie electorală*. <http://www.e-democracy.md/files/elections/venice-code-good-practice-19-10-2002-ro.pdf>
6. Constantinescu M. și alții. *Constituția României revizuită, comentarii și explicații*. București: ALL Beck, 2004, 376 p.
7. *Constituția Republicii Moldova*, adoptată la 29 iulie 1994. În: Monitorul Oficial, nr. 1 din 12.08.1994.
8. *Constituția României*. <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>
9. *Declarația Universală a Drepturilor Omului*. Adoptată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217 A (III) din 10 decembrie 1948, la New York (Republica Moldova a aderat prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990). Publicată în ediția oficială "Tratate internaționale", 1998, volumul 1.
10. Dragnea Daniel Mihai. *Dreptul comunicării publice. Introducere în Dreptul constituțional*. București: Hamangiu, 2007, 48 p.
11. *Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Statutului Consular nr. 368 din 28.03.2002*. În: Monitorul Oficial al R. Moldova nr. 50-52/484 din 11.04.2002.
12. Ionescu V., Navroțchi I. *Democrație – vis și realitate*. București: Ed. C.H. Beck, 2006, 224 p.
13. Kirshner Alexander. *The International Status of the Right to Vote*. Democracy Coalition Project. <http://archive.fairvote.org/media/rtv/kirshner.pdf>
14. Lăzăr Tudor. *Dreptul de vot și dreptul de a fi ales*. http://www.ombudsman.md/sites/default/files/rapoarte/raport_tematic_drept_de_vot.pdf.
15. *Legea cetățeniei Republicii Moldova nr. 1024 din 02.06.2000*. În: Monitorul Oficial nr. 98 din 10.08.2000.
16. Mariejeane R. *Drept constituțional*. Curs. <http://www.scribd.com/doc/48473880/2/CURSUL-2>.
17. Marinică Elena Claudia. *Promovarea și protejarea drepturilor omului prin mijloace conținutoase*. -București: I.R.D.O., 2011, 183 p.18. Molcuț Emil. *Drept privat roman*. Vol. I. București: TUB, 1979, 260 p.
19. Popescu Dan, Oprea Alina. *Drept internațional privat*. http://law.ubbcluj.ro/ro/cd_id/Anul%20IV/Supporturi%20de%20curs/curs_international_privat.pdf
20. Smochină Andrei. *Istoria Universală a statului și dreptului. Epoca antică și cea medievală*. Chișinău: F.E.P. Tipografia Centrală, 2002, 224 p.
21. Teodoroiu Iulian. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I., București: Sylvi, 2002, 304 p.
22. Waldron Jeremy. *Law and disagreement*. Oxford: Clarendon Press, 1999, 44 p.

UNELE CONSIDERENTE REFERITOARE LA CONDIȚIILE ÎN CARE POATE FI ANTRENATĂ RĂSPUNDEREA JURIDICĂ PENTRU FAPTA ILICITĂ

D. BALTAG,
doctor habilitat în drept, profesor universitar,
Gh. TRAGONE,
doctorand, ULIM

SUMMARY

Legal liability is a subject whose treatment causes difficulties, especially at the level of general theory of law. Present in all branches of law, the institution of legal liability ensures rule of law efficiency, stimulates the attitude of law enforcement. Legal liabilities for unlawful act, as well as legal liability for the abuse of law are determined by certain conditions. In this work we will describe the conditions of legal accountability for unlawful act. A condition of legal liability for unlawful act is overlapping key factors that need to be gathered both from the illegal act and its author in order to create the necessary framework to oblige the offender to bear the consequences of his conduct.

Keywords: legal liability, unlawful act, breach of law, legal liability conditions

REZUMAT

Răspunderea juridică constituie un subiect a cărui tratare provoacă deficiențe, în special la nivelul teoriei generale a dreptului. Prezentă în toate ramurile dreptului, instituția răspunderii juridice asigură eficacitatea ordinii de drept, stimulează atitudinea de respectare a legii. Răspunderea juridică pentru fapta ilicită, precum și răspunderea juridică pentru abuzul de drept, sînt determinate de anumite condiții. În acest articol vom descrie condițiile tragerii la răspundere juridică pentru fapta ilicită. Condițiile răspunderii juridice pentru fapta ilicită reprezintă complexul de factori esențiali ce necesită a fi reuniți atît sub aspectul faptei ilicite, cît și al autorului ei, în vederea creării cadrului necesar obligării celui vinovat la suportarea consecințelor conduitei sale.

Cuvinte-cheie: răspundere juridică, faptă ilicită, încălcarea legii, condițiile răspunderii juridice

Introducere. Răspunderea juridică, instituție prezentă în toate ramurile dreptului, constituie o temă ce interesează toate științele juridice, avînd o importanță practică deosebită, deoarece ea asigură eficiența normei de drept, stimulează atitudinea de respectare a legii, stabilirea și menținerea ordinii de drept.

Ca urmare a cercetărilor științifice, în doctrina juridică s-au format cîteva concepții despre răspunderea juridică pentru fapta ilicită, unele dintre ele completîndu-se și dezvoltîndu-se reciproc, îmbogățind teoria răspunderii juridice cu noi cunoștințe [10, p. 122].

Rezultate obținute și discuții.

În cercetările științifice este răspîndită și definită răspunderea juridică *ca raport juridic ce apare între infractor și stat* (organele competente). Această concepție a răspunderii reiese din obligațiile incumbate infractorului și din obligațiile statului (organul competent) de a trage subiectul la răspundere juridică. Astfel de raporturi juridice sînt denumite *raporturi juridice de răspundere* sau *raporturi juridice represive-punitive* [45, p. 12; 47, p. 65].

Sîntem de acord cu I. N. Sennekin, A. I. Popova și I. A. Galaghan care constată că răspunderea

juridică reprezintă raportul juridic apărut din fapta ilicită între stat, în persoana organelor speciale, și infractor, căruia i se impune obligația de a suporta privațiunile respective și consecințele nefavorabile pentru săvârșirea faptei ilicite, pentru încălcarea exigențelor conținute în normele dreptului [53, p. 543; 52, p. 20; 46, p. 12].

„Răspunderea juridică este un raport juridic special, menționează prof. Gh. Avornic. Ea constă în obligația de a suporta sancțiunea prevăzută de lege ca urmare a unui fapt juridic imputabil. Această obligație însă se încadrează într-un conținut complex, completat de drepturile corespunzătoare, conexe și corelative ei” [7, p. 488].

Această opinie o găsim și la S. A. Komarov, care consideră că răspunderea juridică este executarea de către infractor a obligațiilor în baza constrângerii de stat, raport juridic care apare între stat și persoana căreia i se incumbă obligația de a suporta consecințele nefavorabile și privațiunile pentru săvârșirea faptei ilicite [49, p. 266].

Într-o încercare de a depăși sfera definițiilor care limitează răspunderea la un raport și la o simplă obligație de a suporta o sancțiune juridică, Mircea N. Costin, în lucrarea sa *Răspunderea juridică în dreptul RSR*, demonstrează că răspunderea juridică, avîndu-și temeiul în faptul ilicit, iar consecința – în aplicarea sancțiunii juridice, reprezintă un complex de drepturi și obligații care formează conținutul raportului juridic de constrângere ce se leagă între stat, ca unic subiect activ, și autorul faptei ilicite, subiect pasiv al raportului juridic respectiv. Obiectul acestui raport juridic este sancțiunea juridică, pe care o suportă autorul faptei ilicite, în scopul restabilirii ordinii de drept, cu finalitatea supremă – aceea de a asigura respectarea ordinii de drept [21, p. 27].

Desigur că o asemenea analiză este meritorie, căci încearcă a exprima o noțiune, surprinzînd, în modul

cel mai general și abstract, conținutul, substanța fenomenului, păstrînd criteriile oricărei definiții. Autorul, sintetizînd, arată că “răspunderea juridică este complexul de drepturi și obligații conexe care, potrivit legii, se nasc ca urmare a săvârșirii unei fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancțiunii juridice, în scopul asigurării stabilității raporturilor sociale și a îndrumării membrilor societății în spiritul respectării ordinii de drept” [21, p. 27].

Deci, răspunderea juridică reprezintă un raport juridic de constrângere, al cărui conținut constă în dreptul statului de a trage la răspundere pe cel ce a încălcat norma de drept, aplicînd sancțiunea prevăzută de norma încălcată și în obligația persoanei vinovate de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune sancțiunii aplicate pe baza normei juridice [28, p. 310].

În continuare, trecînd la răspunderea juridică pentru abuzul de drept, ca un fenomen al realizării juridice, susținem opinia autorului Gh. Mihai, care ne spune că orice abuz de drept presupune două elemente: unul *subiectiv*, ce constă în exercitarea cu rea-credință a dreptului respectiv (constituțional, administrativ, civil, penal etc.), și altul *obiectiv*, care constă în deturarea dreptului subiectiv în cauză de la scopul pentru care a fost recunoscut ca fiind finalitatea sa legală [29, p. 203].

De aici, putem concluziona că răspunderea pentru abuzul de drept ar fi – ca și în cazul răspunderii pentru fapta ilicită – tot un raport juridic de constrângere, numai că conținutul său este altul, și anume dreptul statului de a-l trage la răspundere pe cel care și-a exercitat un drept subiectiv cu rea-credință și cu nesocotirea scopului economic și social pentru care a fost recunoscut, persoana vinovată urmînd a răspunde pentru fapta sa și a se supune sancțiunii aplicate pe bază legală.

Autorul E. Bejenaru consideră

că răspunderea juridică pentru abuzul de drept reprezintă o modalitate de răspundere juridică civilă, situîndu-se între răspunderea contractuală și cea delictuală, fără a se confunda cu acestea [14, p. 89]. Noi nu sîntem de acord cu această părere și susținem opinia autorului Gh. Mihai [29, p. 201-202], care menționează că subsumarea dreptului subiectiv exercitat cu rea-credință doar sferei drepturilor civile nu acoperă plaga de întindere a abuzului de drept.

Abuzul de drept există indiferent de natura dreptului subiectiv determinat:

- abuz de drept constituțional din partea statului sau a cetățeanului;
- abuz de drept penal din partea oricărei părți a raportului juridic penal;
- abuz de drept civil din partea persoanelor fizice și/sau juridice, titulare de drepturi subiective civile;
- abuz de drept administrativ din partea organelor administrative;
- abuz de drept fiscal din partea contribuabililor și/sau a autorităților fiscale;
- abuz de drept procesual din partea participanților la el;
- abuz de dreptul familiei din partea soților etc. [29, p. 202].

Deci, răspunderea juridică în cazul abuzului de drept este o categorie mult mai cuprinzătoare decît răspunderea delictuală din dreptul civil.

Cît timp este îndeplinită condiția existenței unui drept subiectiv, indiferent de natura lui, acest tip de răspundere operează. Interesant este, apreciem noi, că oricare dintre tipurile răspunderii – civilă, contravențională, penală etc. – poate fi analizată, în contextul existenței dreptului subiectiv exercitat abuziv, și ca un abuz de drept.

„Dreptul subiectiv reprezintă atît temeiul juridicește de a cere altora un anumit comportament, cît și măsura propriei conduite” [23, p. 51].

Încă o idee care trebuie subliniată, opinează Gh. Mihai, este dreptul subiectiv la demnitate, la

proprietate, la educație al lui A, ce reprezintă temeiul (rațiunea îndreptățitoare, cauza substanțială) de a pretinde altora (tuturor sau unora) o conduită nestingheritoare, dar acest drept subiectiv al lui A măsoară și conduita lui A față de partenerii săi de conviețuire. Dacă dreptul subiectiv este de natură civilă, atunci titularul său are temeiul juridic civil să ceară altora o conduită de natură civilă și să-și măsoare propria conduită civilă; dacă dreptul său subiectiv este de altă natură (constituțională, financiară sau comercială etc.), nu poate avea temei să ceară altora o conduită civilă, ci conduita corespunzătoare naturii dreptului său subiectiv (constituțional, financiar sau comercial etc.). Aceasta are importanță practică, deoarece obligatul la conduita corespunzătoare nu poate fi tras la răspundere decât pe potrive naturii dreptului subiectiv lezat (dacă a lezat un drept vamal – e tras la răspundere vamală, nu comercială sau civilă, sau penală, într-o logică elementară) [29, p. 203].

Să luăm, de pildă, exemplul răspunderii penale, definite ca fiind raportul juridic penal de constrângere născut ca urmare a săvârșirii unei infracțiuni, între stat, pe de o parte, și infractor, pe de altă parte, raport complex, al cărui conținut evidențiază dreptul statului, ca reprezentant al societății, de a-l trage la răspundere pe infractor, de a-i aplica sancțiunea prevăzută pentru infracțiunea săvârșită și de a-l constrânge să o execute, precum și obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune sancțiunii aplicate în vederea restabilirii ordinii de drept și restaurării autorității legii [17, p. 176].

În definiția de mai sus identificăm dreptul subiectiv al statului de a aplica sancțiunea prevăzută de lege pentru o anumită infracțiune. Acest drept poate fi exercitat nu în mod direct, ci prin reprezentantul statului, judecătorul care, în anumi-

te împrejurări, poate abuza de acest drept și, în consecință, să genereze un prejudiciu important persoanei subiect al răspunderii penale.

Tot astfel, răspunderea disciplinară din dreptul muncii primește o definiție legală, în art. 263 alin. (2) din Codul muncii român (2005), în legătură cu munca și care constă într-o acțiune sau inacțiune săvârșită cu vinovăție de către salariat, prin care acesta a încălcat normele legale, regulamentul intern, contractul individual de muncă sau contractul colectiv de muncă aplicabil, ordinele și dispozițiile legale ale conducătorilor ierarhici.

Coroborând această definiție cu faptul că, în dreptul muncii, legiuitorul a statuat expres principiul bunei-credințe, rezultă că abaterea disciplinară nu este incompatibilă cu abuzul de drept. Practic, salariatul, prin exercitarea abuzivă a unui drept – dreptul la grevă, de exemplu – nesocotește un principiu fundamental al acestei ramuri de drept și încalcă normele legale, *lato sensu* [2, p. 106].

Răspunderea juridică pentru fapta ilicită, precum și răspunderea juridică pentru abuzul de drept sînt determinate de anumite condiții. Referitor la condițiile angajării răspunderii juridice în doctrină există mai multe opinii. Autoarea S. Popescu arată: „Condițiile de îndeplinirea cărora depinde stabilirea răspunderii juridice sînt: a) condiții obiective, b) condiții subiective. În categoria condițiilor *obiective* intră fapta ilicită și legătura causală dintre fapta ilicită și rezultatul ilicit produs, iar condițiile *subiective* sînt de natură psihologică și constau în atitudinea psihică a persoanei față de fapta ilicită și consecințele acesteia” [39, p. 313].

Unii autori consideră că nu este nevoie de divizat condițiile în *obiective* și *subiective* [12, p. 166], dar cer să fie întrunite următoarele condiții: conduita ilicită; rezultatul socialmente dăunător; legătura causală dintre conduita ilicită și rezulta-

tul socialmente dăunător; vinovăția autorului faptei ilicite și capacitatea juridică a autorului faptei ilicite [31, p. 225]. Într-o altă opinie, se afirmă că o condiție a răspunderii juridice ar fi și inexistența unor împrejurări sau cauze care înlătură, în principiu, răspunderea juridică [22, p. 287; 44, p. 545].

După cum am menționat anterior, nu există unanimitate de păreri în ceea ce privește elementele ce urmează a fi incluse în componența condițiilor răspunderii juridice. Considerăm că aici ar putea fi incluse următoarele dintre ele: a) *conduita sau fapta ilicită*; b) *rezultatul dăunător al acestei conduite*; c) *legătura causală dintre conduita ilicită și rezultatul socialmente dăunător*; d) *vinovăția autorului faptei ilicite*; e) există situații cînd, deși sînt întrunite formal toate condițiile enumerate mai sus, condiții cerute de lege pentru a exista răspundere juridică, aceasta nu devine operantă din anumite cauze pe care le cere legea, aceste *cauze sau împrejurări fie exclud caracterul ilicit al faptei, fie înlătură răspunderea juridică*.

În sensul cel mai general, conduita ilicită poate fi definită ca fiind împrejurarea ce determină nașterea unui raport juridic de constrângere [20, p. 67]. Sub aspect juridic, conduita ilicită este un fapt juridic ilicit, iar despre un fapt se spune că este ilicit atunci cînd contravine ordinii de drept.

Autorul Gh. Mihai consideră că o conduită ilicită este sursa materială a declanșării raportului de constrângere, constînd în săvîrșirea faptului ilicit, care a înfrînt dispozițiile normative în vigoare [31, p. 226]. Caracterul esențial al acestei condiții, după opinia profesorului Dan Ciobanu, este evidențiat în însăși definirea răspunderii juridice ca urmare a incompatibilității dintre conduita unui subiect de drept și dispoziția unei norme juridice. Incompatibilitatea dintre conduita subiectului de drept și dispoziția unei norme juridice reprezintă un

element definitoriu comun pentru toate formele de răspundere juridică [19, p. 251].

Autorul Mircea Costin arată că noțiunea de *fapt ilicit* poate fi explicată numai prin referire la doi factori, și anume: conduita desfășurată de către un subiect de drept în planul relațiilor sociale și ordinea juridică lezată prin această conduită [20, p. 183]. Dacă legea stipulează că magazinierul e obligat să păzească bunul depozitat ca pe bunul propriu, iar el nu l-a păstrat ca pe un bun al său, fapt ce a condus la o alterare a bunului, el a încălcat prevederea legii, a lezat dreptul subiectiv al celui care i-a încredințat bunul său, dezechilibrând astfel raportul juridic în care se afla cu persoana cedentă. „Infrațiunea este o acțiune ilicită, deoarece este contrară regulilor de drept, fiindcă este o acțiune pe care autorul nu are dreptul să o săvârșească” [35, p. 50].

A.V. Poliakov susține că fapta ilicită este orice acțiune care încalcă o interdicție legală ce prevede o reacție determinată din partea organelor de ocrotire a dreptului [51, p. 819].

Astfel, reieșind din opiniile exprimate anterior, s-a pus problema obiectului ilicitului juridic în raport cu care se stabilește ilicitatea unui fapt uman. În acest sens s-au conturat patru teze:

- ilicitatea este asociată vinovăției, alteori prejudiciului;
- caracterul ilicit se apreciază în raport cu dreptul subiectiv încălcat;
- caracterul ilicit se apreciază în raport cu raportul juridic concret;
- caracterul ilicit se apreciază în raport cu ordinea de drept [30, p. 145].

Unii autori susțin că simplul fapt al producerii pagubei ar fi ilicit [41, p. 77-78]. Alții consideră că ilicitul ar fi un simplu element al greșelii, absorbit în vinovăție [24, p. 112].

M. Cantacuzino arată: „Culpa nu poate să existe și nu poate da loc la o sancțiune decât atunci când cineva depășește limitele dreptului său

și, prin aceasta, calcă în domeniul dreptului subiectiv al altuia, cauzându-i astfel o pagubă” [18, p. 247].

O. S. Ioffe susține că, în cazul săvârșirii unei fapte ilicite civile, norma de drept și raportul juridic constituie obiectul unic al încălcării [48, p. 92-93].

Într-o altă opinie se apreciază că pentru a avea caracter ilicit o faptă trebuie să constituie o încălcare a normelor de drept (cuprinse în diferite acte normative) sau a altor acte juridice emise sau stabilite pe baza normelor de drept (acte de aplicare a dreptului, contract, testament etc.) și să prezinte un grad mai mic sau mai mare de pericol social [26, p. 461].

R. Pannain consideră că ilicitatea reprezintă raportul de contradicție dintre un fapt și o normă de drept [36, p. 213].

În ceea ce ne privește, ne raliem la opinia prof. M. Costin, potrivit căreia obiectul ilicitului juridic îl constituie însăși ordinea juridică. Caracterul ilicit al conduitei umane trebuie să se stabilească, în exclusivitate, în raport cu normele de drept. Esența respectării ordinii de drept constă tocmai în respectarea normelor de drept, iar esența încălcării ordinii de drept constă în încălcarea normelor de drept.

Relativ la caracterele generale ale conduitei ilicite, în doctrină s-au exprimat opinii potrivit cărora conduita ilicită prezintă trei caractere generale: antisocialitatea, anti-juridicitatea și imoralitatea [20, p. 70-71].

a) *antisocialitatea* este o caracteristică generală a tuturor categoriilor de fapte ilicite, deoarece orice acțiune ilicită prejudiciază o anumită relație socială, iar relațiile sociale juridic protejate sînt expuse acțiunii nocive a diferitelor categorii de fapte ilicite;

b) *antijuridicitatea* este expresia contradicției dintre conduita individului și o normă de drept, prin care se interzic sau se impun anumite comportamente; noțiune care poate

fi apreciată numai prin raportare la ordinea de drept în ansamblu, și nu prin raportare la una sau alta dintre normele de drept care se includ în această ordine.

R. Pannain arată că, „în măsura în care există faptul, există și anti-juridicitatea [36, p. 211] – această trăsătură este cea mai în măsură să caracterizeze conduita ilicită;

c) *imoralitatea*. Toate faptele ilicite reprezintă atât încălcări ale ordinii de drept, cât și ale moralei. Normele juridice exprimă, de regulă, norme morale, dar există situații – și ele sînt destul de numeroase – cînd unele norme de drept nu exprimă și norme morale. Există însă o categorie de norme de drept care întotdeauna reflectă norme morale și această categorie cuprinde toate acele norme juridice care stabilesc și sancționează faptele ilicite. Așadar, orice fapt ilicit este în același timp și un fapt imoral. Conduita care încalcă norma juridică încalcă și norma morală [20, p. 183].

Modalitățile conduitei ilicite sînt acțiunea și inacțiunea (omisiunea).

Acțiunea este o activitate prin care se face ceva, se execută ceva, se dă ceva. Acțiunea este cea mai frecventă modalitate de realizare a conduitei ilicite. Ea constituie o manifestare efectivă și presupune acte materiale contrare normelor juridice. Ca fapt al realității, acțiunea ilicită umană este un act conștient, prin care sînt lezate drepturi legal recunoscute ori sînt nesocotite obligații prevăzute de lege. Acțiunea este ilicită numai atunci cînd a fost încălcată o normă juridică cu caracter prohibitiv. Este imposibil ca normele juridice să cuprindă toate acțiunile interzise, prin normele prohibitive stabilindu-se ceea ce este interzis, iar prin normele dispozitive se arată conduita legală, lăsînd să se înțeleagă că orice altă conduită contrară încalcă prevederile legii [9, p. 440].

Inacțiunea (omisiunea) constă în abținerea de la o acțiune pe care persoana în cauză este obligată prin

lege să o săvârșească. Reprezentînd o atitudine de pasivitate a persoanei, inacțiunea, în ultimă instanță, este tratată ca încălcare a normelor juridice. Omisiunea are caracter conștient și voluntar, fiind o conduită dirijată spre atingerea unui scop propus; ea nu este o simplă nonacțiune, ci o acțiune prin omisiune, adică o conduită a persoanei care ignoră norma onerativă [9, p. 440]. Un exemplu îl constituie infracțiunea prevăzută în art. 162 din CP al RM, care stabilește sancțiunea pentru neacordare de ajutor unui bolnav. De asemenea, teoria dreptului menționează în acest sens și alte exemple, cum ar fi: sustragerea de la prestarea serviciului militar, neachitarea unei datorii în termenul prevăzut etc.

În funcție de natura sancțiunilor prevăzute de lege și de gradul de pericol social al faptelor, formele conduitei ilicite și ale răspunderii juridice sînt următoarele:

- infracțiunea – atrage răspunderea penală;
- contravenția – atrage răspunderea administrativă și contravențională;
- delictul – atrage răspunderea civilă și constituțională;
- abaterea disciplinară – atrage răspunderea de dreptul muncii (materială și disciplinară).

Prejudiciul sau rezultatul socialmente dăunător reprezintă consecința negativă, patrimonială sau morală, suferită de către o persoană ca urmare a faptei ilicite săvârșite de o altă persoană sau, altfel spus, rezultatul prin care se vatămă ori se periclitează valorile sociale ocrotite prin normele juridice.

Deci, rezultatul socialmente dăunător este strîns legat de săvârșirea faptei ilicite, cu care se află într-un raport de cauzalitate. Rezultatul dăunător produs poate consta fie dintr-un prejudiciu de ordin material: degradarea unor bunuri, sustragerea unor obiecte, sau de natură morală: cauzarea unor suferințe sau dureri fizice, tulburarea normalei

desfășurări a relațiilor sociale; spre exemplu, ultrajul contra bunelor moravuri.

În raport cu consecințele care se produc prin săvârșirea faptei ilicite, în legislație, în doctrină și în jurisprudență se face distincție între prejudiciul material, patrimonial și prejudiciul nepatrimonial sau dauna morală. Prejudiciul *patrimonial* este consecința săvârșirii faptei ilicite ce constă într-o pierdere patrimonială, adică acest prejudiciu are un conținut economic, putînd fi evaluat pecuniar (art. 14 din CC al RM [1]). Prejudiciul *nepatrimonial* sau dauna morală este consecința dăunătoare care nu poate fi evaluată în bani și rezultă din atingerile și încălcările drepturilor personale nepatrimoniale (dreptul la viață, sănătate, integritate corporală, onoare, demnitate, prestigiu etc.) (art. 16 din CC al RM).

În anumite forme ale răspunderii juridice, rezultatul dăunător produs determină măsura sancțiunii ca rezultat al aprecierii faptei ilicite. Spre exemplu, în cazul răspunderii civile, cel prejudiciat trebuie să fie despăgubit pentru întregul prejudiciu.

În dreptul penal sau în dreptul administrativ, rezultatul dăunător produs doar influențează, alături de alți factori, mărimea sancțiunii, iar în anumite cazuri legea stabilește răspunderea juridică chiar dacă rezultatul socialmente dăunător nu s-a produs, dar s-a creat pericolul producerii lui. Din această categorie face parte tentativa (încercarea de a comite o infracțiune, fără a-și atinge finalitatea) (art. 27 din CP al RM).

Prejudiciul determină obligații de reparațiune în anumite condiții prevăzute de legislația în vigoare: a) să se fi atins un drept subiectiv dobîndit sau un interes; b) acest interes să nu fi fost reparat.

Interesul poate fi un temei aparte de discuție, cu atît mai mult cu cît numeroase teorii juridice construiesc dreptul pe această categorie sociologică. Istoria angajării interesului în explicarea dreptului coboară pînă

în Antichitate, poate pînă la Aristotel, care dă dreptate individualului în raportarea sa la general. Ulpian împărțea dreptul în public și privat în termenii bine cunoscuți: „*Huius studii duae sintpositiones, publicum et priuatum. Publicum ius est quod ad statum rei romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem. Sint enim quaedam publice utilia, quaedam privatim*”. Dreptul public, așadar, ocrotește interesele generale din cetate, iar dreptul privat – interesele particularilor. Avînd în vedere tocmai interesul general, la Papinian găsim „*Ius publicum pactis mutari non potest*”.

S-ar părea că, într-adevăr, criteriul de evaluare îl constituie natura interesului: un sistem de drept își are rațiunea teleologică în ocrotirea interesului. Dreptul public vizează interesele generale, organizarea politică a colectivităților, stabilește organele ei, arată raporturile care există între aceste organe, precum și între aceste organe și alte grupări sociale, precum și raporturile dintre particulari și aceste grupări; el stabilește normele după care au să procedeze, în limitele stabilite de lege, deținătorii puterii publice; pe cîtă vreme dreptul privat se ocupă cu satisfacerea și reglarea intereselor particulare [34, p. 34; 38, p. 111]. Deoarece dreptul penal este o componentă a dreptului public, rezultă că și el ocrotește interesul public prin formula „principalele valori ale societății”, deci o faptă ilicită penală – infracțiunea – prejudiciază unul sau mai multe interese publice, fie prin lezare directă, fie prin punere în pericol.

Legătura causală dintre fapta ilicită și rezultatul socialmente dăunător. Cauzalitatea și răspunderea juridică sînt două fenomene complexe, între care există o conexiune indisolubilă. Este vorba, în primul rînd, de răspunderea juridică și de imposibilitatea survenirii și, deci, a realizării ei, fără a exista legătura de cauzalitate dintre fapta pentru care se intenționează a

fi trasă la răspundere persoana și prejudiciul real cauzat victimei. Cauzalitatea poate exista însă și în afara sferei ce vizează răspunderea juridică. Așadar, putem afirma următoarele: lipsa legăturii cauzale exclude răspunderea juridică, pe când legătura cauzală dintre două fenomene nu implică obligatoriu survenirea răspunderii juridice. Acest lucru este valabil cu atât mai mult cu cât cauzalitatea este un fenomen omniprezent [8, p. 34].

Spre deosebire de cauzalitatea naturală, înfățișată sub forma unui determinism spontan, în planul relațiilor sociale acționează ceea ce Kant numea „cauzalitate prin libertate”, omul materializat prin activitatea sa, diversitatea de interese ce-l animă, interese uneori divergente de la un ins la altul sau de la un grup social la altul.

Conform opiniei profesorului Gh. Antoniu, cauzalitatea juridică aparține specificului societal, substratul ei acțional este cel social, un fapt social care cade sub incidența reglementărilor juridice, iar raportul de cauzalitate se înfățișează ca un raport între acțiunea unui subiect de drept și rezultatul acestei acțiuni [4, p. 50].

După cum s-a remarcat, „prezența inevitabilă a factorului subiectiv în câmpul vieții” sociale, adică a voinței și a opțiunilor, a ideilor și sentimentelor, atât de diferite de la un ins la altul, explică nu numai caracterul tendențial al realizării interesului social general, implicit al necesității istorice de care acesta se leagă, ci și săvârșirea acelor fapte care, izvorînd dintr-o motivație nu doar subiectuală, ci subiectivistă, nu doar individuală, ci individualistă, alimentează atitudinea și comportamentul anti-social și totodată opus normelor de drept [33, p. 156].

În cadrul răspunderii juridice, „cauza” este atitudinea voluntară, conștientă a omului, avînd ca „efect” un comportament acțional omisiv sau comisiv, care pune în pericol sau amenință, vatamă, lezează

relații sociale promovate și apărute prin normele de drept.

Spre deosebire de condiție, fenomen care doar influențează raportul de cauzalitate, favorizîndu-l sau frînîndu-l, cauza generează și în aceleași condiții produce același efect. Stabilirea rolului de cauză sau de condiție a unui fenomen în dreptul pozitiv se poate face numai în procesul aplicării practice de către organul care individualizează răspunderea juridică.

Rezultatele independente de acțiunea unei cauze determinate se vor situa în afara acesteia și, în consecință, răspunderea juridică va interveni numai atunci când între acțiunea ilicită și rezultatul produs există un raport de cauzalitate.

În practica judiciară s-a stabilit că fapta omului poate fi considerată cauză a unui rezultat nu numai atunci când raportul dintre faptă și rezultat constituie expresia necesității, ci și atunci când acel raport are caracterul unei înlănțuirii întimplătoare.

Pentru a stabili existența legăturii de cauzalitate în cadrul dreptului penal, spre exemplu, autorul C. Bulai consideră că este necesară respectarea următoarelor reguli:

- *Stabilirea corectă a antecedentei cauzale*, în care se urmărește identificarea tuturor contribuțiilor umane ce ar putea avea legătură cauzală cu rezultatul, utilizîndu-se criteriul *sine qua non*, prin care se izolează ipotetic fiecare contribuție, spre a se vedea dacă, în lipsa ei, rezultatul s-ar fi produs în același mod și în aceleași proporții. Răspunsul negativ la această întrebare trebuie să ducă la eliminarea respectivei contribuții din antecedenta cauzală a rezultatului socialmente dăunător.

- *Stabilirea aspectului psihic al legăturii de cauzalitate*, care presupune reținerea în antecedenta cauzală a rezultatului doar a acelor contribuții cu privire la care s-a stabilit nu numai aspectul fizic, ci și aspectul psihic al legăturii de cauzalitate, fapt ce se verifică diferit, în funcție de intenție sau culpă.

Astfel, la infracțiunile săvârșite cu intenție, aspectul psihic al legăturii de cauzalitate este realizat atunci când făptuitorul și-a dat seama în momentul săvârșirii faptei sale că aceasta ar putea duce la producerea rezultatului. În cazul infracțiunilor săvârșite din culpă (fără intenție), legătura sub aspect psihic este realizată atunci când făptuitorul nu și-a dat seama că actul său ar putea produce urmarea, deși trebuia și putea să-și dea seama de posibilitatea producerii rezultatului, a considerat în mod greșit că aceasta nu se va produce sau a crezut în mod ușuratic că va evita producerea lui.

- *Determinarea contribuțiilor esențiale și a contribuțiilor înlesnitoare*, care presupune efortul cognitiv de decelare între contribuțiile esențiale sau cauzal necesare și contribuțiile înlesnitoare sau operativ necesare. Vor fi reținute ca esențial necesare contribuțiile în lipsa cărora rezultatul nu s-ar fi produs în niciun mod și în nicio măsură, restul contribuțiilor fiind înlesnitoare [17, p. 184].

Deși de cele mai multe ori stabilirea raportului juridic de cauzalitate constituie o operațiune destul de lesnicioasă, totuși, uneori – datorită complexității raportului juridic, multitudinii de premise și condiții care au concurat la producerea prejudiciului – această operație se complică; intervin direct sau indirect factori generali și particulari psihici-personali, sociali, economici și culturali, fiecare cu roluri diferite, cu ponderi diferite, în care selecția devine delicată și minuțioasă pentru a stabili starea concretă reală de lucruri. O relație cauzală generală se manifesta variabil, sub influența condițiilor concrete, de naturi variabile; aceste condiții, exterioare relației cauzale, care au contribuit precumpănitor la manifestarea ei într-un anumit fel, alcătuiesc – împreună cu relația cauzală – o unitate care se impune în caracterizarea, delimitarea, determinarea prejudiciului [38, p. 112].

În materie de răspundere juridică civilă, legătura de cauzalitate nu este mai puțin importantă, deși aici specificul răspunderii diferă de cea din dreptul penal. Mai întâi de toate, menționăm că în dreptul civil se răspunde atât pentru fapta proprie, cât și pentru fapta altuia. În plus, dacă răspunderea penală survine din oficiu, atunci pentru răspunderea civilă temei constituie cererea persoanei prejudiciate. Indiferent de prezența legăturii cauzale, dacă nu avem cererea persoanei prejudiciate de a-l trage la răspundere pe cel vinovat, urmărirea nu se va porni din oficiu. Aici sîntem în fața unui aspect specific dreptului civil în ceea ce privește legătura cauzală dintre ilicitate și prejudiciul real cauzat. Zicem specific, deoarece, deși ar fi prezentă legătura cauzală, nimeni nu poate afirma că va exista și răspundere civilă [8, p. 37].

Așadar, pentru răspunderea civilă este valabilă afirmația: „Dacă există legătură cauzală între prejudiciul cauzat și acțiunea sau inacțiunea ilegală, răspunderea civilă poate să survină”. Este un adevăr valabil atât pentru răspunderea civilă contractuală, cât și pentru răspunderea civilă delictuală. Astfel, pentru angajarea răspunderii civile delictuale este necesară existența unui prejudiciu. Prejudiciul ca element esențial al răspunderii delictuale constă în rezultatul, în efectul negativ suferit de o anumită persoană, ca urmare a faptei ilicite săvîrșite de o altă persoană ori ca urmare a „faptei” unui animal sau lucru, pentru care este ținută a răspunde o anumită persoană [43, p. 139].

Pentru a putea stabili raportul de cauzalitate în materia specifică răspunderii civile delictuale, trebuie precizate în prealabil cîteva premise:

- Este necesară stabilirea unui raport de cauzalitate nu în general, ci a raportului specific dintre acțiunea sau inacțiunea umană cu caracter ilicit și prejudiciu; fără a ignora sau subaprecia cauzele de ordin fizic,

biologic, medical, etnic etc., care pot să explice, sub aspectul cauzalității naturale, producerea unui efect păgubitor. Ceea ce interesează aici sînt, în primul rînd, faptele omenești care au declanșat punerea în mișcare a acestor cauze, fie că au favorizat desfășurarea lor nestingherită, fie că nu au împiedicat această desfășurare, deși acțiunea umană ar fi fost posibilă și eficientă.

- Este de observat că, deși orice acțiune umană, ca manifestare exteriorizată a unei persoane, constituie o acțiune unitară, de ordin psihofizic, ea exprimă totodată și o atitudine de conștiință, afectivitate și voință.

- La stabilirea raportului de cauzalitate trebuie luată în considerație și fapta ilicită ca inacțiune, ca omisiune de a îndeplini anumite obligații stabilite de lege etc.

Premisele nominalizate, alături de altele, demonstrează complexitatea și specificitatea pe care le prezintă raportul de cauzalitate ca o condiție a răspunderii civile delictuale [43, p. 139].

Întru determinarea corectă a raportului de cauzalitate, în doctrina occidentală și în cea românească s-au propus diverse criterii. Astfel, cele propuse de dreptul occidental ar fi: sistemul echivalenței condițiilor (*condition sine qua non*), sistemul cauzei proxime (*causa proxima*), sistemul cauzei adecvate [42, p. 469-473]. Dintre criteriile propuse de doctrina română nominalizăm: sistemul cauzalității necesare [3, p. 92], sistemul ce pornește de la teza indivizibilității cauzei cu condițiile.

Un oarecare specific al legăturii cauzale îl întîlnim și în materie de contencios administrativ, caz în care prejudiciul îmbracă forma actului administrativ, ca manifestare de voință unilaterală, și nu faptele materiale de executare. Argumentul este dedus din faptul că acțiunea în regres, în baza legii, se poate face numai împotriva funcționarului vinovat de emiterea actului, adică numai împotriva funcționarului care a

elaborat actul sau care se face vinovat de refuzul rezolvării cererii. În cazul în care se admite acțiunea, numai această persoană va fi obligată la plata daunelor, solidar cu autoritatea publică [13, p. 151].

Nici în materie de răspundere disciplinară stabilirea relației cauzale nu ridică probleme, căci raportul de cauzalitate dintre abaterea disciplinară și rezultatul produs se prezintă, nefiind necesar a fi dovedit. Cu excepția ipotezei în care legea pretinde: pentru existența abaterii sau aplicării unei anumite sancțiuni este necesară producerea unui anumit efect dăunător, expres determinat, caz în care se impune analiza raportului de cauzalitate, spre a dovedi că, într-adevăr, acea abatere a produs efectul calificativ prevăzut de lege.

În concluzie, am putea spune că prezentarea (sumară, desigur) a unora dintre cercetările întreprinse în acest domeniu, consemnarea laturilor pozitive, precum și a celor negative ale opiniilor amintite ne înlesnesc reliefaarea (în unele privințe, poate, o dată în plus) a esenței și particularităților cauzalității în sfera răspunderii juridice.

Cauzalitatea în domeniul dreptului este în primul rînd o cauzalitate socială, adică forma cea mai complexă a raporturilor de cauzalitate. Prin urmare, atât cauzele, cât și efectele au un caracter orientat și intenționat, apărînd ca scopuri care îi determină pe oameni să înfăptuiască anumite transformări în relația de determinare, cauza fiind întotdeauna un fapt uman, o acțiune voluntară.

Vinovăția ca condiție a răspunderii juridice. Noțiunea de *vinovăție* este cercetată mai mult prin referință la dreptul penal. Autorii care au fost preocupați de această problemă au prezentat-o ca fiind specifică dreptului penal. Este adevărat că în stabilirea răspunderii penale vinovăția are implicații mult mai adînci decît în toate celelalte ramuri ale dreptului, dar aceasta nu

justifică opinia precum că noțiunea de vinovăția ar fi caracteristică în exclusivitate conținutului infracțiunii. Toate faptele ilicite, indiferent de natura lor și de forma de răspundere pe care o generează, pot antrena răspunderea numai în măsura în care autorul lor are o anumită poziție subiectivă față de consecințele negative produse de ele.

În elucidarea conceptului de vinovăție există două teorii: *teoria psihologică* și *teoria normativă*. Prima este tratată de majoritatea autorilor; a doua este mai nouă și aparține doctrinei germane. Dezbaterele ce au loc în doctrina germană occidentală cu privire la vinovăție sînt prea puțin cunoscute la noi.

Teoria psihologică. Legiuitorul ia termenul vinovăție ca termen primitiv, nedefinit, pe cînd teoreticienii dreptului îl interpretează altfel, propunînd diferite definiții. Majoritatea autorilor definesc vinovăția ca *atitudine psihică subiectivă* a persoanei care comite o faptă ilicită față de această faptă și consecințele ei [22, p. 317]. Așa, de exemplu, Gh. Mihai o definește, din punctul de vedere al naturii sale, ca stare subiectivă, concretizată în atitudinea psihică pe care o are autorul față de fapta pe care a săvîrșit-o și față de consecințele acesteia [31, p. 239]. N. Popa caracterizează vinovăția ca atitudine psihică a celui ce comite o faptă ilicită față de fapta sa, precum și față de consecințele acestei fapte [37, p. 206]. R. Vonică menționează că vinovăția sau culpa constă în atitudinea psihică a persoanei care comite o faptă ilicită față de fapta sa și consecințele acesteia [44, p. 517]. Vinovăția este deci o stare subiectivă care îl caracterizează pe autorul faptei ilicite în momentul încălcării normei juridice [44, p. 517].

O analiză sumară a definițiilor referitoare la vinovăție denotă că toate acestea – cu unele deosebiri de nuanță – încearcă să demonstreze că problema abordată este în primul rînd de factură psihologică. Într-adevăr, *vinovăția are un conținut*

psihologic și, în consecință, ea se poate pune și cerceta ca problemă numai în legătură cu acțiunile sau inacțiunile conștiente ale omului. E știut că orice acțiune sau inacțiune conștientă a individului uman se definește pe plan psihologic prin *voință și conștiință*.

În ce privește *teoria normativă*, am începe stabilirea conținutului acestei teorii prin intermediul lucrărilor autorului Gh. Antoniu [5, p. 20-36; 6, p. 9-28], și anume: că doctrina penală germană [40, p. 34; 25, p. 13] – care a exercitat și continuă să exercite o puternică influență asupra întregii gîndiri vest-europene – nu mai definește vinovăția ca legătură psihică între autor și fapta ilicită (teoria psihologică), ci ca „*legătură internă între autor, ca destinatar, și legitimitatea normei*” [40, p. 34; 25, p. 13], în virtutea căreia apare „*componenta emoțională a decepției pentru violarea normei*” [5, p. 18]. În termeni mai concizi și clari, vinovăția este definită, în această concepție, ca un „*reproș*” adresat autorului pentru comportamentul său antijuridic și care relevă o lipsă sau o insuficientă motivare în sensul respectării normei, căci, după cum susține profesorul U. Rind Hauser [40, p. 34; 25, p. 13], dacă autorul și-ar fi format ca motiv dominant pe acela de a respecta norma, atunci ar fi reușit să evite încălcarea ei.

Vinovăția este pusă în relație cu ceea ce doctrina germană numește „*eficacitatea motivatorie a normelor*”, astfel încît stabilirea ei pretinde o prealabilă evaluare a conduitei persoanei în raport cu gradul de atașament al acesteia față de valorile (bunurile juridice) protejate de norme. În ce privește criteriul după care s-ar putea face o asemenea evaluare, acesta a rămas incert, rămînînd și astăzi obiect de controversă [40, p. 34; 25, p. 38-29].

Astfel de impedimente, precum și, în general, insuficienta claritate a explicațiilor oferite, reprezintă, după opinia autorului A. R. Guiu, foarte probabil, adevăratele motive pentru

care doctrina germană s-a scindat, o parte a acesteia manifestînd o evidentă tendință de a înlătura cu totul conceptul de vinovăție, înlocuindu-l cu diverse criterii de „imputare obiectivă” fie a comportamentului, fie a rezultatului. Iar pe măsură ce se concretizează ideea elaborării unor teorii ale „*imputării obiective*”, în care răspunderea juridică nu se mai întemeiază doar pe elemente naturaliste – cauzalitate, dol –, opoziția doctrinei germane față de teoria psihologică a vinovăției devine tot mai puternică [25, p. 36].

Dar să revenim la teoria psihologică și să determinăm care este totuși conținutul vinovăției.

Exprimînd poziția subiectivă a persoanei față de consecințele negative pentru societate ale faptei sale, vinovăția înglobează în conținutul său procesul psihic care precede sau însoțește consumarea conduitei ilicite. Un individ aflat în deplinătatea facultăților mintale este în măsură să conceapă și să aprecieze caracterul ilicit al acțiunii sale și urmările negative aferente ei. Totodată, deși existența omului în viața socială este relativ determinată, el are totuși posibilitatea să aleagă între multe feluri de a acționa. Vinovăția implică libertatea subiectului de a acționa în mod conștient, caracterul deliberat al acțiunii sale, inclusiv asumarea riscului actului său. Pentru ca persoana responsabilă să devină subiect al răspunderii juridice, este necesar ca ea să fi avut posibilitatea de a decide în mod liber asupra săvîrșirii faptelor sale, deci posibilitatea de a acționa cu discernămint și capacitatea de a-și dirija voința în raport cu un scop urmărit în mod conștient [32, p. 239]. De aici putem face concluzia că cele două atribute ce caracterizează și definesc existența ființei umane și care sînt în același timp și factorii conținutului vinovăției sînt *rațiunea și libertatea* [10, p. 163].

În cazul vinovăției, săvîrșirea faptei ilicite presupune conceperea ei la nivel intențional, ideatic, îna-

inte de a deveni realitate, pe planul rațiunii, conștiinței individuale, sub forma unor idei de comportament; în faza următoare sînt cîntărite argumentele în favoarea sau împotriva acțiunii, ajungîndu-se la final la luarea deciziei de a săvîrși sau de a se abține de la săvîrșirea faptei antisociale. După finalizarea procesului decizional, se trece la manifestarea de voință, care rezidă în direcționarea energiei în vederea realizării conduitei propuse. Deci, vinovăția implică libertatea voinței individului, caracterul deliberat al acțiunii sale, asumarea riscului unui comportament, și anume acești doi factori – rațiunea și libertatea – sînt punctele de reper pe care se sprijină ideea de nevinovăție.

Dar ce reprezintă din punct de vedere juridic voința și conștiința? Voința exprimă dorința manifestă a persoanei de a acționa sau nu într-un anumit fel ori indiferența acesteia față de eventualitatea producerii consecințelor socialmente negative ale faptei sale.

„Dați-mi cea mai nevinovată frază, scrisă de cel mai nevinovat om, și pe baza ei îmi voi trimite justificat pe autor la spînzurătoare”, spunea Richelieu. În acest extremism, în opinia lui Gh. Mihai, aparent bizar, găsim un miez de adevăr cum mai poate trata un sistem de drept vinovăția. Privită din partea faptei ilicite, adică a faptei care încalcă valorile așa cum sînt ele cristalizate în normele juridice în vigoare, dreptul nu este interesat de componența afectivă a atitudinii, nici de existența întregimii acesteia; el cercetează celelalte două componente – conștiința și voința, exprimate în conduita din raporturile exterioare ale individului uman ca subiect de drept. Sub aspect *cognitiv* interesează dacă subiectul a făcut în cunoștință de cauză sau nu, dacă și-a reprezentat corect sau eronat rezultatul, dacă a înțeles semnificația normativă a consecințelor rezultatului, limitele tolerabile. Sub aspect *volitiv* interesează dacă subiectul a voit, a fost indiferent sau

nu a voit să se producă rezultatul și consecințele acestuia [32, p. 150].

Spre deosebire de voință, conștiința se definește prin doi factori: unul de prevedere, iar altul de reprezentare. Conștiința implică prevederea consecințelor concrete ale faptei ilicite de către autorul acesteia, precum și reprezentarea pe planul lui intelectual a relației cauzale dintre actul său de conduită și rezultatul material datorat acestui act. Din punct de vedere subiectiv nu are importanță dacă individul acceptă și dorește producerea urmărilor negative ori le privește cu indiferență, sperînd în mod ușuratic să nu se producă, deși nu exclude posibilitatea producerii. Acest conținut psihologic al vinovăției este valabil pentru toate formele de răspundere juridică, deoarece în el se poate încadra atît culpa intenționată sau dolul, cît și culpa neintenționată, adică culpa propriu-zisă, cu toate modalitățile concrete de manifestare a ei [32, p. 150].

O voință conștientă înseamnă o voință capabilă să reprezinte fapta și consecințele ei sau, deși nu a avut reprezentarea faptei și a consecințelor, a avut posibilitatea reală a acesteia reprezentări.

Deci, *vinovăția ar putea fi definită ca o stare subiectivă a individului, o atitudine psihică liber exprimată față de fapta sa ilicită și urmările ei, faptă care prezintă un grad de pericol social, precum și reprezentarea greșită pe plan intelectual a relației cauzale dintre actul de conduită și rezultatul material datorat acestui act sau, deși nu a avut reprezentarea faptelor și urmărilor, a avut posibilitatea reală a acesteia reprezentări* [10, p. 164].

Indiferent dacă din punct de vedere subiectiv individul acceptă și dorește producerea urmărilor negative ori le privește cu indiferență, prevăzîndu-le ca posibile, sau speră în mod imprudent să nu se producă, respectiv exclude posibilitatea producerii lor dintr-o lipsă de prevedere ce îi este imputabilă, atitudinea sa psihică are semnificație socială, de-

oarece ea reflectă contradicția dintre interesele sale proprii și interesele sociale apărute de ordinea de drept, de normele juridice, a căror respectare este obligatorie pentru normala desfășurare a relațiilor sociale.

Semnificația socială a conținutului vinovăției se manifestă prin faptul că existența acesteia este strîns legată de conduita ilicită, care, la rîndul ei, are o semnificație socială determinată de împrejurarea că prejudiciază interese și valori sociale pentru a căror apărare, la nevoie, se poate recurge la forța de constrîngere a statului. De aici putem concluziona: conținutul psihologic și cel social ale vinovăției sînt inseparabile; ele formează o unitate indisolubilă, iar această unitate dă vinovăției semnificația juridică de condiție și temei al răspunderii juridice.

În funcție de variațiunile factorului intelectual, concretizate în posibilitățile ca subiectul în momentul săvîrșirii faptei să-și reprezinte clar consecințele acesteia, să și le reprezinte greșit sau să nu și le reprezinte deloc, deși avea posibilitatea și îndatorirea să și le reprezinte, vinovăția îmbracă forma *intenției*, atunci cînd persoana a avut reprezentarea corectă a urmărilor faptei sale, sau forma *culpei*, atunci cînd și-a reprezentat greșit sau nu și-a reprezentat deloc aceste consecințe socialmente dăunătoare [10, p. 164].

Intenția este una dintre formele în care se poate manifesta vinovăția ca element al răspunderii juridice. Toate categoriile de fapte ilicite – infracțiuni, abateri disciplinare, contravenții sau delikte civile – sînt susceptibile a fi săvîrșite cu intenție; de aceea exprimarea vinovăției în această formă este frecvent înfîlțită la oricare dintre formele răspunderii juridice (penală, administrativă, civilă, disciplinară etc.). Cu toate acestea, pe plan juridic, cercetarea și explicarea intenției ca fenomen psihic s-a bucurat de atenția cuvenită numai în doctrina dreptului penal, iar în ce privește dreptul civil, administrativ și dreptul muncii, autorii

s-au limitat doar la constatarea că și intenția este o modalitate a vinovăției. Explicația trebuie căutată în împrejurarea că, sub aspectul stabilirii răspunderii și alegerii sancțiunii corespunzătoare faptei ilicite comise, gradul de vinovăție a făptuitorului prezintă importanță practică numai în dreptul penal. Aceasta nu înseamnă însă că intenția este o categorie juridică pur penală și că cercetarea ei din punct de vedere teoretic ar fi superficială la formele nepenale ale răspunderii juridice. În toate ramurile dreptului, vinovăția este o condiție indispensabilă a răspunderii, iar cercetarea ei poate oferi o imagine reală în care se are în vedere intenția. Vinovăția nu poate fi redusă numai la culpă, după cum răspunderea juridică nu poate fi just caracterizată făcându-se abstracție de răspunderea penală [15, p. 170].

Doctrina furnizează și diversele clasificări ale intenției [27;16;50]: *intenția simplă*, când persoana prevede și voiește producerea rezultatelor ilicite ale conduitei sale, și *intenția calificată*, când persoana urmărește și un scop special, expres indicat în lege. De asemenea, intenția este determinată când persoana voiește să producă un rezultat clar conceput în mintea sa; intenția este nedeterminată, când persoana întrevide doar posibilitatea obținerii mai multor rezultate, pe care le acceptă să aibă loc; intenția spontană e specificată prin aceea că este urmată imediat de faptul ilicit, iar intenția premeditată implică o chibzuință îndelungată.

Intenția directă, consacrată pe plan legislativ și în art. 17 din CP al RM, constă (ca și intenția indirectă) în aceea că făptuitorul își reprezintă acțiunea sau inacțiunea sa, precum și modul de înfăptuire a rezultatului prejudiciabil; în astfel de condiții el urmărește producerea acestui rezultat.

Intenția indirectă este o a doua modalitate căreia îi este caracteristic faptul că autorul, deși prevede rezultatul acțiunii sale, el nu-l urmă-

rește, ci numai acceptă posibilitatea producerii lui. Ceea ce caracterizează intenția indirectă este atitudinea indiferentă a făptuitorului față de rezultatul prejudiciabil (art. 18 din CP al RM).

Categoria *culpei* presupune mai multe concepte, dar în primul rând că intenția ilicită este una dintre formele fundamentale ale vinovăției. Spre deosebire de intenție, care a preocupat mai mult doctrina penală, culpa a reținut și continuă să rețină în egală măsură atenția tuturor autorilor care cercetează diferite forme ale răspunderii juridice.

Ca fenomen juridic, culpa este consacrată atât de Codul penal al Republicii Moldova (art. 18), cât și de Codul civil (art. 1398), în alte legislații o definiție legală a culpei este rar întâlnită. De exemplu, din prevederile Codului penal al Republicii Moldova (art. 18) rezultă că imprudența poate fi definită ca o formă de vinovăție, ce se caracterizează prin aceea că făptuitorul prevede rezultatul faptei sale pe care însă nu-l acceptă, ci socotește fără temei că acesta nu se va produce sau nu prevede deloc rezultatul faptei, deși putea și trebuia să-l prevadă. Potrivit art. 1398 din CC al RM, delictul civil constă în fapta omului contrară legii și culpabilă, prin care se cauzează altuia un prejudiciu.

Cercetînd definiția legală a culpei, dată în textele citate, constatăm că, în esență, conținutul acestui termen este identic în dreptul penal și în dreptul civil, fiind interpretat ca: *imprudență, neglijență, nesocotință* etc. Această constatare nu trebuie însă să ne ducă la concluzia că între culpa penală și cea civilă nu există unele diferențieri. Ele se deosebesc, înainte de toate, prin sfera pe care o acoperă. După cum precizează M. N. Costin, „dacă în penal culpa există numai atunci când un rezultat infracțional se produce fără ca autorul faptului ilicit, care l-a generat, să fi intenționat acest lucru, în civil prin noțiunea de culpă se desemnează în mod frecvent și noțiunea de

intenție ilicită, făcîndu-se distincție între culpa neintenționată – culpa propriu-zisă – și culpa intenționată. Totodată, dacă în dreptul civil este considerată culpă chiar cea mai neînsemnată neglijență sau greșeală, care antrenează cauzarea unui prejudiciu, în dreptul penal, în schimb, pentru ca să existe culpă e necesar ca neglijența sau imprudența etc. să fi fost de așa natură încît să producă consecințele negative încriminate prin lege [20, p. 183].

În materia dreptului civil culpa desemnează, în general, vinovăția sub toate formele ei. Formele culpei civile sînt intenția (dolul), imprudența și neglijența. Se mai face distincție între *culpa prin comisiune (culpa in comittendo)*, cum ar fi faptul de a lovi o persoană, și *culpa prin omisiune (culpa in omittendo)*, cum ar fi cazul cînd chiriașul nu previne proprietarul de uzurparea bunurilor sale închiriate de către un terț. De asemenea, se mai face deosebire între *culpa contractuală*, care se săvîrșește cu ocazia executării unui contract, și *culpa delictuală*, care constă dintr-o faptă ilicită ce cauzează altuia un prejudiciu, creînd astfel obligații. În *materie contractuală* culpa este prezumată; în *materie delictuală* sau *cvasidelictuală*, culpa nu se prezumă, ea trebuie dovedită de către persoana care pretinde că a suferit o pagubă [44, p. 648].

Este vinovăția temei sau condiție a răspunderii juridice? Strînsa corelație ce există între elementele răspunderii juridice (obiect, subiect, latura obiectivă, latura subiectivă) face ca, într-un anumit sens, fiecare dintre acestea și toate împreună să constituie *temei* al tragerii la răspundere juridică. Fapta ilicită prezintă relevanță din punctul de vedere al răspunderii juridice [11, p. 22].

Noțiunea de *minor* are caractere specifice în funcție de ramura de drept în care este operantă. Astfel, în dreptul civil se consideră că au capacitate delictuală toate persoanele fizice care au împlinit 14 ani,

iar cele sub 14 ani sînt prezumate incapabile.

În **concluzie** menționăm că condițiile de tragere la răspundere juridică a celui ce a încălcat norma juridică sînt comune pentru toate ramurile dreptului. Aceste condiții se regăsesc în toate formele de răspundere juridică. Însă fiecare dintre ele acționează în mod diferit, în funcție de forma răspunderii juridice. Există totuși și situații când, deși sînt întîlnite anterior condiții cerute de lege pentru a exista răspunderea juridică, aceasta nu devine operantă din anumite cauze pe care le cere legea, aceste cauze sau împrejurări fie exclud caracterul ilicit al faptei, fie înlătură răspunderea juridică. Însă ele sînt tema unei noi disenții în cadrul teoriei răspunderii juridice.

Referințe bibliografice

1. *Codul civil al Republicii Moldova*. În: Monitorul Oficial al R. Moldova, nr. 82-86 din 22.06.2002, art. 661 <http://lex.justice.md/md/325085/> (accesat 22.06.2014).
2. Ailoaie C. M. C. (Ignatescu). *Abuzul de drept*. Teză de doctorat. Timișoara, 2010.
3. Anghel I. M., Deak Fr., Popa M. F. *Răspunderea civilă*. București: Ed. Științifică, 1970.
4. Antoniu Gh. *Raportul de cauzalitate în dreptul penal*. București: Ed. Științifică, 1968.
5. Antoniu Gh. *Vinovăția penală*. București: Ed. Academiei Române, 1995.
6. Antoniu Gh. *Vinovăția în perspectiva reformei penale*. În: Revista de drept penal, nr. 2, 2003.
7. Avornic Gh. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău, 2004.
8. Baltag D. Cauzalitatea – condiție inerentă a răspunderii juridice. În: Revista națională de drept, nr. 2, 2006.
9. Baltag D. *Teoria generală a dreptului*. Chișinău: Tipografia centrală, 2010.
10. Baltag D. *Teoria răspunderii și responsabilității juridice*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2007.
11. Baltag D. *Vinovăția – teme sau condiție a răspunderii juridice?* Revista națională de drept, nr. 6, 2006.
12. Barac L. *Elemente de teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2001.
13. Barac L. *Elementele de teorie a dreptului*. București: Lumina Lex, 1996.
14. Bejenaru E. *Abuzul de drept în dreptul privat al Republicii Moldova*. Chișinău: Grafema Ibriss, 2013.
15. Boboș Gh. *Teoria generală a dreptului*. Cluj-Napoca: Dacia, 1999.
16. Brînză S. *Drept penal*. Vol. 1. Chișinău: USM, 2004.
17. Bulai C., Mitrahe C. *Drept penal. Partea generală*. București: Șansa, 1992.
18. Cantacuzino C. *Elementele dreptului civil*. București: Cartea Românească, 1921.
19. Ciobanu D. *Introducere în studiul dreptului*. Cours de lecții. București: Univ. Ecologică, 1990.
20. Costin M. *Noțiunea de conduită ilicită și criteriile ei de determinare*. Revista română de drept, nr. 10, 1970.
21. Costin M. *Răspunderea juridică în dreptul RSR*. Cluj: Dacia, 1974.
22. Craiovan I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2001.
23. Deleanu I. *Tratat de procedură civilă*. Vol. I. București: All Beck, 2005.
24. Ghimpa N. D. *Răspunderea civilă*. București: Ed. Științifică, 1946.
25. Guiu M. R. *Vinovăția – aspecte și perspective*. În: Dreptul, nr.1, 2003.
26. Luburici M. *Teoria generală a statului și a dreptului*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1967.
27. Mariș A. *Drept penal. Partea generală*. Chișinău: USM, 2002.
28. Mazilu D. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina Lex, 2004.
29. Mihai Gh. *Fundamentele dreptului. Dreptul subiectiv. Izvoare ale dreptului ssubiectiv*. Vol. IV. București: All Beck, 2005.
30. Mihai Gh. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 1999.
31. Mihai Gh. *Teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2001.
32. Mihai Gh., Motică R. *Fundamentele dreptului*. București: All Beck, 1999.
33. Mihai Gh., Pălean I. *Drept public*. Timișoara: Ed. PUR, 1996.
34. Negulescu P. *Tratat de drept administrativ*. Vol. 1. București: Marvan, 1934.
35. Oancea I. *Drept penal*. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1971.
36. Pannain R. *Manuale di diritto penale*. Torino: Giuffrè, 1962.
37. Popa N. *Teoria generală a dreptului*. București: Lumina Lex, 1992.
38. Popa V., Motică R. *Drept comercial român și bancar*. Timișoara: Universul juridic, 1997.
39. Popescu S. *Teoria generală a dreptului*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1998.
40. Rind Hauser. *Derecho penal de la culpabilidad y conducta peligrosa*. Bogota: Universidad Extrado de Columbia, 1996.
41. Rosetti T. *Dreptul civil român. Teoria generală a obligațiilor*. București: Ed. Națională, 1943.
42. Starck B., Roland H. Boyer L. *Droit civil. Obligations. Responsabilités delictuelles*. Paris: Litec, 1988.
43. Stătescu C., Bîrsan C. *Drept civil. Teoria generală a obligațiilor*. București: All, 1997.
44. Vonică R. P. *Introducere generală în drept*. București: Lumina Lex, 2000.
45. Булатов А. С. *Юридическая ответственность (общетеоретические проблемы)*. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Л., 1985.
46. Галагин И.А. *Методологические проблемы общей теории юридической ответственности по советскому праву*. В: "Уголовная ответственность: проблемы содержания, установления, реализации". Меж. вуз. сб. науч. тр. Воронеж, 1989.
47. Загородников Н. И. *О содержании уголовно-правовых отношений*. В: Советское государство и право, №11, 1962.
48. Иоффе О. *Ответственность по советскому гражданскому праву*. Л.: Изд. ЛГУ, 1955.
49. Комаров С. А. *Общая теория государства и права*. Курс лекций. М.: Манускрипт, 1996.
50. Матузов Н. И. *Теория государства и права*. М.: Юристъ, 2004.
51. Поляков А. В. *Общая теория права*. С-Пб: Юридический центр Пресс, 2004.
52. Попова А. И. *Юридическая ответственность рабочих и служащих по советскому трудовому праву*. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Свердловск, 1974.
53. Сенякин И. Н. *Юридическая ответственность*. В: Теория государства и права. Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. М.: Юристъ, 1997.